

АНАЛІТИЧНА СКЛАДОВА ЕКОНОМІЧНОГО КОНТРОЛЮ ФІНАНСОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА (Тютюнник С. В.)

Функціонування підприємства, незалежно від галузевої належності та форми власності, в умовах ринкової економіки визначається його здатністю забезпечувати достатній рівень прибутковості діяльності.

Як зазначає Т. О. Токарева, комплексною метою аналізу фінансових результатів є визначення повноти та якості їх отримання, оцінювання динаміки абсолютних і відносних показників, визначення впливу окремих факторів на зміну прибутку та рентабельності, а також установлення можливих резервів їх зростання [5, с. 14]. Основними завданнями аналізу фінансових результатів є [7, с. 142-143]:

- систематичний контроль за процесом формування фінансових результатів діяльності підприємства;
- загальне оцінювання обсягів, динаміки, структури та якості фінансових результатів;
- виявлення факторів і кількісне вимірювання їх впливу на зміну фінансових результатів (порівняно з планом і попередніми періодами);
- оцінювання виконання підприємством зобов'язань перед бюджетом за платежами з прибутку;
- виявлення напрямів розподілу та використання чистого прибутку;
- встановлення можливостей одержання прибутку з урахуванням ресурсного потенціалу підприємства і кон'юнктури ринку, оцінювання обґрунтованості плану (прогнозу) фінансових результатів;
- визначення резервів збільшення суми прибутку, розроблення рекомендацій з їх практичного впровадження з метою зростання рівня прибутковості бізнесу;
- оцінювання ефективності роботи підприємства з використання можливостей збільшення прибутку і підвищення рентабельності.

Джерелами інформації для проведення аналізу фінансових результатів виступають: фінансова, статистична та податкова

звітність; дані первинного, синтетичного та аналітичного обліку; інші джерела (бізнес-плани, фінансові плани, матеріали маркетингових досліджень, висновки аудиторських перевірок, результати попередніх аналітичних досліджень тощо).

На думку Н. В. Гуріної, ефективність функціонування інформаційної бази можливо досягнути за умови дотримання таких вимог [1, с. 95]:

- постановка завдання перед кожним структурним підрозділом щодо збирання інформації, яка характеризує сферу його діяльності;

- уникнення використання інформації, отриманої з неперевіраних джерел з метою запобігання викривлення результатів проведеного аналізу.

Основним інформаційним джерелом для аналізу формування, динаміки та структури показників фінансових результатів за видами діяльності є форма № 2 «Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід)», а для суб'єктів малого підприємництва – форма № 2-м (2-мс) «Звіт про фінансові результати».

За метою здійснення аналіз фінансових результатів діяльності класифікується за різними ознаками (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація видів аналізу фінансових результатів

Класифікаційна ознака	Види аналізу
За організацією проведення	- внутрішній аналіз - зовнішній аналіз
За періодом проведення	- попередній - поточний - ретроспективний
За об'єктами	- аналіз формування прибутку - аналіз використання прибутку
За масштабами	- аналіз фінансових результатів по підприємству в цілому - аналіз фінансових результатів за структурними підрозділами - аналіз фінансових результатів за окремими операціями

За організацією проведення виділяють внутрішній і зовнішній аналіз фінансових результатів. Внутрішній аналіз

здійснюється власниками підприємства на базі всієї сукупності інформативних даних, які мають місце в даній комерційній структурі, він також є частиною внутрішнього фінансового аналізу та, як правило, становить комерційну таємницю.

Зовнішній аналіз фінансових результатів підприємства здійснюється зовнішніми користувачами, такими як постачальники, покупці, фінансові аналітики, інвестиційні фонди, аудитори, юристи, преса, інформаційні агентства тощо. Кожен із зовнішніх користувачів має свою особисту мету у використанні даних зовнішнього аналізу.

За періодом проведення розглядають попередній, поточний та ретроспективний аналіз фінансових результатів. Попередній аналіз здійснюється з метою визначення очікуваної суми прибутку за комерційними угодами, фінансовими та інвестиційними операціями, які підприємство планує в майбутньому. Поточний аналіз фінансових результатів здійснюється у процесі фінансово-господарської діяльності підприємства з метою оперативного впливу на формування і використання прибутку. Ретроспективний аналіз здійснюється за звітний період та дозволяє повніше проаналізувати результати формування та використання прибутку в порівнянні з попереднім і поточним аналізом, оскільки він базується на підсумкових даних фінансової звітності.

За об'єктами аналізу розрізняють аналіз формування прибутку й аналіз використання прибутку. Аналіз формування прибутку є основною базою для виявлення резервів збільшення прибутку підприємства і здійснюється він у контексті основних видів діяльності підприємства – операційної, інвестиційної та фінансової. Аналіз використання прибутку здійснюється за основними напрямками такого використання: формування резервного капіталу, виплата дивідендів, поповнення статутного капіталу тощо.

За масштабами аналізу розрізняють аналіз фінансових результатів по підприємству в цілому, аналіз фінансових результатів за окремими структурними підрозділами, аналіз фінансових результатів за окремими операціями, які здійснює підприємство.

Не менш важливе значення в організації аналізу фінансових

результатів є його методичне забезпечення. Від того, які методики аналізу застосовуються на підприємстві, залежить результативність досліджень. У вітчизняній практиці аналізу фінансових результатів діяльності використовують насамперед такі методичні прийоми [8, с. 22-23]:

- горизонтальний (часовий) аналіз – визначає абсолютні та відносні відхилення величин окремих видів фінансових результатів у динаміці за ряд років і дозволяє дати якісну характеристику виявлених змін;

- вертикальний (структурний) аналіз – передбачає вивчення показників структури фінансових результатів, тобто частки окремих видів прибутків у загальному підсумку, а також оцінку змін, які відбуваються у структурі;

- трендовий аналіз – визначення тренду за інформацією декількох періодів, тобто основної тенденції в динаміці фінансових результатів;

- аналіз відносних показників (коефіцієнтів) – розрахунок відношень між окремими позиціями однієї або різних форм звітності, визначення взаємозв'язків між показниками.

Під час аналізу фінансових результатів діяльності підприємства можуть використовуватися найрізноманітніші прийоми, методи та моделі, кількість і широта застосування яких залежать від конкретних цілей аналізу.

Отже, фінансові результати діяльності підприємства можуть бути оцінені з різним ступенем деталізації залежно від інформаційного, програмного, технічного та кадрового забезпечення. Найбільш доцільним є виділення процедур експрес-аналізу (скороченого) і поглибленого (деталізованого) аналізу фінансових результатів.

Алгоритм визначення фінансових результатів для звичайних (середніх і великих) підприємств передбачено НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [2], а для малих підприємств фінансові результати діяльності розраховують відповідно до методики, наведеної в П(С)БО 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємства» [3].

Форма № 2-м «Звіт про фінансові результати» Фінансового звіту суб'єкта малого підприємництва, відповідно до П(С)БО 25,

передбачає таку послідовність визначення чистого прибутку (збитку) звітного періоду (рис. 1).

1. Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) (ряд. 2000)
2. Інші операційні доходи (2120), інші доходи (2240)
3. Разом доходи ($2280 = 2000 + 2120 + 2240$)
4. Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) (2050)
5. Інші операційні витрати (2180), інші витрати (2270)
6. Разом витрати ($2285 = 2050 + 2180 + 2270$)
7. Фінансовий результат до оподаткування ($2290 = 2280 - 2285$)
8. Податок на прибуток (2300)
9. Чистий прибуток (збиток) ($2350 = 2290 - 2300$)

Рис. 1. Послідовність формування чистого прибутку (збитку) суб'єкта малого підприємництва за даними форми № 2-м «Звіт про фінансові результати»

Проведене Т. О. Токаревою дослідження показало, що процес аналізу фінансових результатів діяльності на малих підприємствах майже відсутній, оскільки він є громіздким і займає багато часу. Автором запропоновано блок-схеми до автоматизації видів аналізу фінансових результатів на малих підприємствах із використанням комп'ютерної програми «1С: Бухгалтерія». До них увійшли такі види аналізу фінансових результатів: горизонтальний (трендовий), вертикальний (структурний), факторний, рентабельності та використання прибутку [5, с. 15].

Аналіз фінансових результатів діяльності суб'єктів малого підприємництва повинен мати певну послідовність дій, яка складає алгоритм дослідження. До складу головних елементів аналізу входять такі кроки: вивчення динаміки показників фінансових результатів за декілька звітних періодів; дослідження структури відповідних показників та її зміни; виявлення факторів і причин зміни показників прибутку та їх кількісне оцінювання.

З метою проведення ефективного аналізу витрат, доходів та фінансових результатів діяльності необхідним є розроблення моделі організації аналітичної роботи, в якій виділяється три

стадії аналізу: планування, основна (стадія дослідження) та підсумкова [1, с. 95]. Організація аналітичної роботи структурована за етапами, кожен з яких передбачає постановку задач, які необхідно виконати під час проведення аналізу, визначає джерела інформації та узагальнює результати, отримані на кожному етапі.

На першому етапі необхідно визначити мету і постановку задач аналізу. Другий етап передбачає визначення засобів і способів проведення аналізу та призначення відповідальних осіб. Третій етап полягає у збиранні інформації, оцінюванні її вірогідності та відборі даних. Четвертий етап – безпосередній аналіз витрат, доходів і фінансових результатів у розрізі видів діяльності, що дає можливість виявити найбільш перспективні їх види. На п'ятому етапі проводиться аналіз чинників, які впливають на величину витрат, доходів і фінансових результатів. Шостий етап передбачає розроблення заходів, що сприяють підвищенню ефективності роботи підприємства шляхом виявлення резервів збільшення доходів і зменшення витрат.

Як зазначає М. Є. Скрипник, зростаючі вимоги до формування якісної аналітичної системи управління фінансовими результатами від реалізації продукції потребують перегляду існуючих методів проведення аналізу для максимізації рівня прибутковості виробництва та уникнення збитків. З метою удосконалення існуючої системи обліково-аналітичного забезпечення управління потенціалом прибутковості діяльності автором обґрунтовано процес її моделювання на основі алгоритму аналітичної оцінки граничного потенціалу прибутковості в розрахунку на одиницю обмежених ресурсів на базі інструментарію граничного (маржинального) аналізу. Доведено, що перспективним підходом до аналізу фінансових результатів діяльності є використання ієрархічного кластерного аналізу, який базується на застосуванні евклідових метрик та створює сприятливі умови для детальної оцінки специфіки та рівня прибутковості кожного виробництва (як «високорентабельного кластеру», «середньорентабельного кластеру», так і «нерентабельного або збиткового кластеру») та розробки відповідного аналітичного

інструментарію управління потенціалом кожного з них в умовах інноваційної активності на ринку [4, с. 11-12].

Аналізуючи прибуток, необхідно особливу увагу приділяти його динаміці. Багато підприємств мають нерівномірний попит на продукцію, що, в свою чергу, призводить до сезонних коливань інших показників господарської діяльності, а особливо обсягів виробництва і реалізації продукції, а отже, й величини прибутку. Тому аналіз динаміки з урахуванням фактора сезонності уможливило оцінювання цієї компоненти коливань протягом року й отримання адекватних прогнозів розвитку явища в майбутньому.

Важливу роль у вирішенні завдань аналізу фінансових результатів діяльності підприємств відіграє використання методик детермінованого факторного аналізу показників фінансових результатів. Загалом механізм проведення детермінованого факторного аналізу включає [6, с. 60]:

1) обґрунтування факторної моделі результативного показника (адитивної, мультиплікативної, кратної або комбінованої);

2) вибір методичного способу (прийому) факторного аналізу (ланцюгових підстановок, абсолютних різниць, індексного, інтегрального та ін.);

3) розрахунок впливу факторів на зміну результативного показника (у динаміці, фактично порівняно з планом, прогнозом, нормативом);

4) інтерпретація одержаних результатів з метою інформаційного забезпечення прийняття управлінських рішень.

Факторний аналіз показників фінансових результатів діяльності суб'єктів малого підприємництва пропонуємо проводити за допомогою чотирьох адитивних моделей за інформацією форми № 2-м «Звіт про фінансові результати».

1. Факторний аналіз показника валового прибутку (збитку), який є результатом основної операційної діяльності.

Адитивна модель факторного аналізу:

$$ВП = ЧД - С, \quad (1)$$

де ВП – валовий прибуток (збиток);

ЧД – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);

С – собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг).

Факторами збільшення валового прибутку (зменшення валового збитку) є: зростання чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг); зменшення собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг). Абсолютна зміна факторних показників ($\Delta\text{ЧД}$, $\Delta\text{С}$) одночасно є результатом їх впливу на зміну результативного показника ($\Delta\text{ВП}_{\text{чд}}$, $\Delta\text{ВП}_{\text{с}}$) з урахуванням характеру впливу відповідного фактора (фактори адитивної моделі зі знаком «+» мають прямий вплив, зі знаком «-» – обернений).

2. Факторний аналіз показника фінансового результату від операційної діяльності, який складається з фінансового результату від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) і фінансового результату від іншої операційної діяльності.

Адитивна модель факторного аналізу показника:

$$\text{ФРОД} = \text{ОД} - \text{ОВ} = (\text{ЧД} + \text{ІОД}) - (\text{С} + \text{ІОВ}). \quad (2)$$

де ФРОД – фінансовий результат від операційної діяльності;

ОД – операційні доходи;

ОВ – операційні витрати;

ЧД – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);

ІОД – інші операційні доходи;

С – собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг);

ІОВ – інші операційні витрати.

Факторами збільшення прибутку (зменшення збитку) від операційної діяльності є: зростання чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) та інших операційних доходів; зменшення собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг) та інших операційних витрат. Абсолютна зміна факторних показників ($\Delta\text{ЧД}$, $\Delta\text{ІОД}$, $\Delta\text{С}$, $\Delta\text{ІОВ}$) одночасно є результатом їх впливу на зміну результативного показника ($\Delta\text{ФРОД}_{\text{чд}}$, $\Delta\text{ФРОД}_{\text{юд}}$, $\Delta\text{ФРОД}_{\text{с}}$, $\Delta\text{ФРОД}_{\text{юв}}$) з урахуванням характеру впливу відповідного фактора.

3. Факторний аналіз показника фінансового результату до оподаткування.

Аддитивна модель факторного аналізу:

$$\Phi P = P D - P B = (C D + I O D + I D) - (C + I O B + I B), \quad (3)$$

де ΦP – фінансовий результат до оподаткування;

$P D$ – разом доходи;

$P B$ – разом витрати;

$C D$ – чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);

$I O D$ – інші операційні доходи;

$I D$ – інші доходи;

C – собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг);

$I O B$ – інші операційні витрати;

$I B$ – інші витрати.

Факторами збільшення прибутку (зменшення збитку) до оподаткування є: зростання чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), інших операційних доходів та інших доходів; зменшення собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг), інших операційних витрат та інших витрат. Абсолютна зміна факторних показників ($\Delta C D$, $\Delta I O D$, $\Delta I D$, ΔC , $\Delta I O B$, $\Delta I B$) одночасно є результатом їх впливу на зміну результативного показника ($\Delta \Phi P_{C D}$, $\Delta \Phi P_{I O D}$, $\Delta \Phi P_{I D}$, $\Delta \Phi P_C$, $\Delta \Phi P_{I O B}$, $\Delta \Phi P_{I B}$) з урахуванням характеру впливу відповідного фактора.

4. Факторний аналіз показника чистого прибутку (збитку).

Аддитивна модель факторного аналізу:

$$C P = P D - P B - P P, \quad (4)$$

де $C P$ – чистий прибуток (збиток);

$P D$ – разом доходи;

$P B$ – разом витрати;

$P P$ – податок на прибуток.

Факторами збільшення чистого прибутку (зменшення чистого збитку) є: зростання загальної величини доходів; зменшення загальної величини витрат і податку на прибуток. Абсолютна зміна факторних показників ($\Delta P D$, $\Delta P B$, $\Delta P P$) одночасно є результатом їх впливу на зміну результативного показника ($\Delta C P_{P D}$, $\Delta C P_{P B}$, $\Delta C P_{P P}$) з урахуванням характеру впливу відповідного фактора.

Удосконалення механізмів детермінованого факторного

аналізу показників фінансових результатів діяльності передбачає [6, с. 63]:

- розширення інформаційного забезпечення аналітичних досліджень;

- трансформацію моделей факторного аналізу за рахунок поділу факторів першого порядку на фактори другого порядку, факторів другого порядку – на фактори третього порядку і т. д.;

- обґрунтування резервів підвищення рівня прибутковості господарської діяльності на підставі результатів факторного аналізу.

Важливе значення під час проведення досліджень має структурний (вертикальний) аналіз показників фінансових результатів діяльності. В аналізі структури фінансових результатів суб'єктів малого підприємництва пропонуємо визначати такі показники – частка (у %):

- валового прибутку в чистому доході від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);

- валового прибутку в прибутку від операційної діяльності;

- валового прибутку в прибутку до оподаткування;

- прибутку від операційної діяльності в прибутку до оподаткування;

- прибутку від операційної діяльності в чистому прибутку;

- чистого прибутку в чистому доході від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг);

- чистого прибутку в прибутку до оподаткування;

- чистого прибутку у валовому прибутку та інші.

Отже, показники фінансових результатів є визначальними в оцінюванні ефективності функціонування підприємства за всіма видами діяльності: операційною, фінансовою та інвестиційною. У величині фінансових результатів безпосередньо відображаються всі аспекти діяльності підприємства: технологія та організація виробництва, система операційного і фінансового менеджменту, результати виробництва і реалізації продукції (товарів, робіт, послуг), їх якість та асортимент, конкурентоспроможність на внутрішньому і зовнішньому ринках, ефективність використання виробничих і фінансових ресурсів, продуктивність праці, результати ділового партнерства.

Список використаних джерел

1. Гуріна Н. В. Організаційні аспекти аналізу витрат і доходів підприємств / Н. В. Гуріна // Аудит, аналіз і контроль. – 2013. – № 3 (61). – С. 92-98.

2. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», затверджене наказом Міністерства фінансів України № 73 від 7 лют. 2013 р. (зі змін. і доп.) [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.

3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 25 «Фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва» / Затверджено наказом Міністерства фінансів України № 39 від 25 лют. 2000 р. (у редакції наказу Міністерства фінансів України № 25 від 24 січ. 2011 р.) (зі змін. і доп.) [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua>.

4. Скрипник М. Є. Облік і аналіз фінансових результатів в управлінні виробничим підприємством : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності) / М. Є. Скрипник. – Київ, 2014. – 23 с.

5. Токарева Т. О. Методика і організація обліку та аналізу фінансових результатів діяльності на малих підприємствах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / Т. О. Токарева. – Київ, 2005. – 21 с.

6. Тютюнник Ю. М. Детермінований факторний аналіз фінансових результатів підприємств малого бізнесу / Ю. М. Тютюнник, В. М. Єрмоленко / Економіка і підприємництво: організаційно-методологічні аспекти обліку, фінансів, аудиту та аналізу [Текст] : зб. наук. пр. / ПДАА. – Вип. 17. Том 1. – Полтава, 2017. – С. 59-63.

7. Тютюнник Ю. М. Фінансовий аналіз : [навчальний посібник] ; частина II / Ю. М. Тютюнник ; 2-ге вид., перероб. і доп. – Полтава : РВВ ПДАА, 2014. – 394 с.

8. Тютюнник Ю. М. Фінансовий аналіз : навч. посіб. / Тютюнник Ю. М., Дорогань-Писаренко Л. О., Тютюнник С. В. – Полтава : ПДАА, 2016. – 432 с.